

Historierne om Vindinge Mejeri.

Den første historie om Vindinge Mejeri – og den, som til stadighed bliver gentaget i materiale fra Roskilde Lokalhistoriske Arkiv – tager udgangspunkt i artiklen ”Vindinge Mejeri” i G. Ellbrecht, Dansk Mejeristat, bd. 1 s. 660-661 fra 1932. Her hedder det kort og godt: *Fællesmejeri, oprettet 1908*. Ingen har tilsyneladende undret sig over det ekstremt sene tidspunkt for oprettelsen af et mejeri i en driftig landsby som Vindinge!

Den anden historie om Vindinge Mejeri kunne tage udgangspunkt i Mejeristatens forgænger, Danske Mejerier, bind 1 fra 1915, ”samlet og bearbejdet” af samme G. Ellbrecht. Her hedder det om Vindinge Mejeri: *Oprettet sidst i 1870erne, men leverandørerne gik over til de omliggende andelsmejerier. Først i 1908, da hr. H (Mads Christian Hansen, den nye ejer) overtog mejeriet, fik det igen faste former.*

Heldigvis skal vi ikke vælge mellem historierne, men kan fortælle dem begge. Vi starter med den anden, den forsømte historie.

1. Egnens første mejerier

Efter at de holstensk inspirerede herregårdsmejerier længe havde været førende, voksede bøndernes interesse for mejeriproduktion, især af smør. De første forsøg på at samle mælken fra flere gårde på ”fællesmejerier”, kom i gang, især på ”Heden” mellem København, Roskilde og Køge. Af de 32 mejerier i Roskilde amt, som stadig eksisterede i 1920-30, var de 12 privatejede fællesmejerier. På landsplan slog andelstanken først an i Jylland og sidst i Roskilde amt. Her dukkede de første fællesmejerier op i sidste halvdel af 1870erne. Et af dem var Vindinge Mejeri – uden at vi kan sætte præcist årstal på oprettelsen. Fra starten var mejeriet knyttet til en gård, ”Mejerigården”, som også blev etableret i 1870erne.

2. Henrik Pedersen

Æren for oprettelsen af Vindinge Mejeri tilkommer den unge Henrik Pedersen. Han træder ind i historien i 1872, da han var 24 år gammel og ungkarl. Han var søn af den tidligt afdøde parcellist Peder Olsen, hvis enke, Kirsten Henriksdatter, drev deres lille gård videre, indtil sønnen kunne overtage den. Den lå på matr.nr. 59 og havde jord på matr.nr. 18c og 18e ude mod Stærkende. Ved en kompliceret auktion over de delte jorder fra matr.nr. 15 erhvervede han den 30. august 1872 sammen med Anders Israelsen i ”Den gamle gård” indlodden på godt 23 tdr. land for 7.650 rdl. De fik begge kort efter indenrigsministeriets tilladelse til at lægge hver sin del sammen med deres øvrige besiddelser.

Henrik Pedersens part, matr.nr 15d på ca. 11 tdr. land, kunne således lægges sammen med hans øvrige parceller, og i de følgende år byggede han på matrikel nr. 60, 59 og

10b lige nord for Vindingegård den gård, som skulle få navnet ”Mejerigården” (Kærvej 8) og efterhånden nåede op på 56 tdr. land. Ingvald Larsen har o. 1945 noteret følgende matrikelnumre under Mejerigården: 10b, 15d, 16e, 16f, 19b, 19c, 19d, 59, 65, 67a!

3. Henrik Pedersens mejeri fra o. 1878

Vi ved ikke, hvor Henrik Pedersen fik sin mejeriuddannelse, men det nærliggende Gjeddesholm er et godt gæt. Her indrettede etatsråd Valentiner i 1870'erne et af de populære læresteder for unge, mandlige mejerifolk – i modsætning til mange andre uddannelsessteder som fx Tune Landboskole, der uddannede unge kvinder til ”mejersker”. I 1876 oversatte Valentiner den ældste lærebog i mejeribrug fra fransk.

Ved folketællingen i 1880 havde den 32-årige ”mejeriejer” Henrik Pedersen og hans 26-årige kone, Inger, endnu ingen børn. Som medhjælp i mejeriet og på gården havde de 2 mandlige mejerielever på 20 og 18 år, en 14-årig dreng fra Vindinge og en 16-årig pige fra Sverige.

Ved folketællingen i 1890 havde ”mejerist” Henrik Pedersen og hustru to børn og 9 ansatte: en karl, en kreaturpasser, et par piger, en husholdningselev, en fyrbøder, en mejerske og to mejerielever. Det tyder på fremgang i de mellemliggende år. Selve mejeriet lå i gårdens sydfløj, bygget i grundmur og dengang med bølgebliktag.

Gårdbeskrivelserne hører en senere tid til, så vi kan ikke sige meget om Henrik Pedersens gård, heller ikke, hvornår den begyndte at blive kaldt ”Mejerigården”. Da der var både karl og kreaturpasser i 1890, må vi regne med, at den blev drevet som normal landbrugsbedrift med den forskel, at mejeriejeren her som andre steder havde et uforholdsmæssigt stort svinehold for at kunne udnytte skummetmælken og andre restprodukter.

Folketællingen den 1. februar 1901 viser imidlertid ingen spor af mejeriet. Så udsagnet fra 1915, at ”leverandørerne gik over til de omliggende andelsmejerier”, må tages meget bogstaveligt. Også gårdens skæbne synes usikker. Den ejedes 1901 af J.P. Rasmussen, som ikke havde bopæl i byen, og lejedes af Niels Hansen med midlertidigt ophold i Rokilde! Hans gårdbestyrer var Mathias Rasmussen, f. 1869, som drev gården med en ældre karl i slutningen af 30'erne og en husbestyrerinde på 25 år. Skal man gisne om årsagerne til nedturen, kan man kun henvise til, at de mange, succesfulde andelsmejerier fra midten af 1880'erne satte fællesmejerierne under pres ligesom de samtidige prisfald, også på smør, og det vedvarende krav om investeringer i ny teknologi.

Kort efter blev gården overtaget af Valdemar Gramstrup, og ved folketællingen 1906 boede ”gårdmand” Valdemar Gramstrup på gården (matr.nr. 10b) med sin kone og en 20-årig fodermester, en 21-årig karl og en 20-årig pige. Det bekræfter gårdens normale drift, men viser sandsynligvis også, at mejeriet stadig var ude af drift.

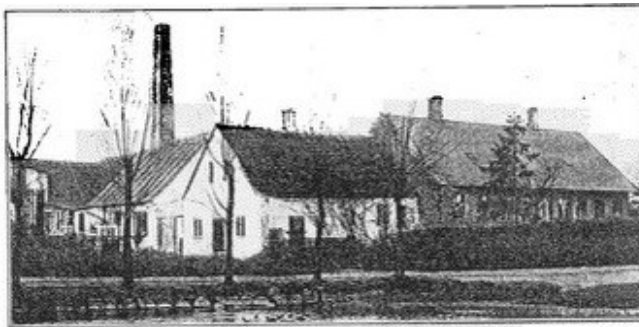
4. Mads Christian Hansens mejeri fra 1908

Også det andet udsagn fra 1915, at ”først da hr. Hansen overtog mejeriet, fik det igen faste former”, skal tages bogstaveligt. M.C. Hansen var født i Stauning ved Skjern den 7.6.1858. Det hedder i 1913, at han købte gården (og samtidig overtog mejeriet) af ”direktør” Gramstrup i marts 1908. Hans uddannelse var omfattende: han var 1883-84 på Ladelund Mælkeskole, 1885-86 på Askov udvidede Højskole, blev udlært mejerist på et lille privat sted, Odgård i Thy og var derefter bestyrer på Voldby Mejeri ved Hammel i Midtjylland i 13 år.

I 1912 ansatte M.C. Hansen den 30-årige Peter Jensen som mejeribestyrer. Han var gårdmandssøn fra Thisted amt og blev i 1916 gift med Sophie Marie Pedersen. Hans uddannelse var endnu mere omfattende, end ejerens: Elev på andelsmejeriet ”Højen” ved Vejle 1900-1901, Rosvang 1901-2 og Lille Egede 1902-3, mejerist på Store Heddinge fællesmejeri 1903-4 og på andelsmejeriet Karlsbjerg 1904-5, på Ryslinge Højskole 1905-6, på Dalum Mælkeriskole 1907, mejerist på andelsmejeriet ”Hedelykke” 1906-9”, vikar på Tølløse mejeri 3 mdr., mejerist på andelsmejeriet ”Spangsbro” 1909-10 og Tølløse Kaseinfabrik¹ 3 mdr. i 1910, mejeribestyrer på Helsingør mejeri 1910-11 - og lærte ostelavning på Karlslunde andelsmejeri og Vigen fællesmejeri.

6. Mejeriet i 1915

I en gårdbeskrivelse fra 1914, da M.C. Hansen stadig ejede mejeriet, hedder det, at der har været drevet mejeri på stedet i ca. 30 år.

Det ældste billede af mejeriet fra ca. 1915, før ombygningen 1919.

Fra 1915 har vi en grundig beskrivelse af mejeriet. Selv om det var med i vandværket, havde mejeriet sin egen brønd, 15 m dyb, og allerede da sin karakteristiske, 12 meter høje, firkantede skorsten. Osteproduktionen prioriteredes højt, man købte ”en del” skummetmælk til den. Osten blev parafineret, og ostelageret var isafkølet – ishuset rummede 180 læs is. Mejeriet beskæftigede 3 ”medarbejdere” uden nærmere specifikation.

Mejeriet havde i 1915 38 leverandører med 450 køer. Der var i landsbyen omkring 50 landbrug, så der var altså stadig nogle, der kørte mælken andre steder hen. I 1932 havde mejeriet 40 leverandører med 475 køer, altså en lidt større andel af

¹ Kasein = ”ostestof”, vigtigste protein i mælk

vindingegårdene. Antallet af køer var dog noget under gennemsnittet for fællesmejerier i Roskilde amt, og andelsmejerierne var i gennemsnit mere end dobbelt så store. Men ellers udtrykker tallene en rolig udvikling.

1914/15 indvejede mejeriet 1,3 millioner kg mælk – det laveste i mange år. Der ”ostedes” af 0,69 millioner kg, altså af godt halvdelen, og der blev produceret 37.795 kg smør. En del af dette og en del fløde og sødmælk blev solgt til København.

De tekniske hjælpemidler bestod af en decimalvægt, en Pasteur-forvarmer, en ringkøler fra Kolding, en Alfa Laval centrifuge, 2 danske tøndekærner og firkantede træ-ostekar. En vandvarmer fyredes med træ og lidt kul, mens kraften i øvrigt leveredes af en Marshall-dampmaskine fra 1912.

I 1911 var mejeriejer M.C. Hansen blevet valgt ind i vandværkets bestyrelse og valgt som ny formand. I 1913 fik han bestyrelsens tilladelse til at indlægge vand i det nye hus, han havde under opførelse på den anden side af Kærvej på tidligere Moesgårdjord (matr.nr. 8f), Kærvej 19, hvor bestyrelsens næstformand Hanne Buch-Larsen bor i dag (2017). Byggeåret er 1917.

Kærvej 19, det hus, som M.C. Hansen opførte 1913-17, og som blev bolig for mejeriejer Peter Jensen.

Endnu ved folketællingen i 1916 var M.C. Hansens erhverv ”mejeri & landbrug”, og mejeribestyrer Peter Jensen og hans 2 ”mejeriarbejdere” en del af hans husstand. Peter Jensens husbestyrerinde ændrede under tællingen status til ”madmoder” – de blev gift samme år. I 1919 solgte M.C. Hansen mejeriet til Peter Jensen, som fik sin bolig i det nye hus, mens M.C. Hansen fra Mejerigårdens stuehus kunne koncentrere sig om gårdbruget.

7. Peter Jensens mejeri fra 1919

I 1919 blev mejeriet ombygget ”under medvirken af stedlige håndværkere” til det udseende, vi kender fra fotografierne. Mejeribygningens bølgebliktag blev erstattet af tagsten. Grundplanen fra årene efter mejeriets nedlæggelse viser, hvor tæt grunden var bebygget med Mejerigårdens stuehus ud mod vejen, mejeribygninger mod syd og vest, stalden mod nord – og møddingen lige på den anden side af Mejeristræde; den lå på landsbyens endnu ikke udstykkede fællesjord (”forten”) og må være lejet af kommunen. Den kompakte bebyggelse skyldtes, at matrikel nr. 59 oprindeligt tilhørte et lille landbrug med en tilsvarende lille toft. Vindingegård lige syd for Mejeriet var meget større og havde en meget større toft.

Vindinge Mejeri o. 1930, efter ombygningen 1919 – bemærk den nye tagrytter på mejeribygningen.

Mejeribeskrivelsen fra 1932 viser moderniseringen af det tekniske udstyr siden 1912. Marshall-dampmaskinen og Maglekilde-kedelen var stadig i gang og en balancesmørvægt fra 1908 stadig i brug, men ellers var udstyret fornyet: Der var monteret Paasch & Larsen, Petersen ind og udvejningsvægte (1931), Buaas flødepasteur til pasteuriseringen (1919), regenerativapparat (1929) (til varmeoverføring mellem væsker), Titan 45 centrifuge (1916), Danske Mejeriers Maskinfabriks kærne (1919), 1 vand- og 2 mælkepumper og 2 træostekar fra 1923 og 1928.

Den indvejede mælkemængde havde ikke ændret sig og lå årligt omkring 1,5 mill. kg, mens smørproduktionen var vokset til o. 45.000 kg årligt. Mejeriets stolthed, den ofte præmierede 45 % ost, produceredes der små 100.000 kg af årligt. Den fremstilledes af rå mælk, ca. 600.000 kg sødmælk og 220.000 kg skummet- og kærnemælk. Ostelageret afkøledes fra ishuset.

Grundrids af den kompakte bebyggelse på mejerigrundens lille toft. Gadekæret var allerede da stærkt indskrænket, men stadig med åben adgang for kreaturer og heste. I 1933 blev kæret reguleret endnu en gang.

Ud over mejeribestyreren, som også førte regnskabet, var der ansat 1 mejerist, 2 elever og en ekspeditrice. Den sidste passede udsalget til de lokale fra indgangen mod Kærvej, og "hjemmesalget" til vindingerne var årligt 13.450 kg sødmælk, 2.730 kg fløde og ca. 500 kg ost.

Ved folketællingen 1930 bestod Peter Jensens husstand af ægteparret, en søn på 12 og en datter på 11, en husassistent og to mejerister.

I 1940 var børnene fløjet fra reden, og husassistenten havde selskab af en mejerist og to mejerielever.

Peter Jensen bestred mange lokale tillidsposter. Først og fremmest var han sognefoged fra 1929, men også revisor for Brugsforeningen fra 1917, for Reerslev-Vindinge kommune fra 1929 og medlem af repræsentantskabet for Landbobanken 1930. I 1936 kom han i bestyrelsen for vandværket, og en af de biler, som den 5. maj 1945 transportererede frihedskæmperne fra Vindingegård til Ringsted kaserne, var mejeriets lastbil.

8. Lukningen af mejeriet

Der var af og til utilfredshed med Peter Jensens afregning for mælken, som man mente var ringere, end andre steder. Men mejeriet havde også sine faste støtter, som Niels Peter Albrechtsen på Ørnemosegård, som også selv transporterede sin egen og naboernes mælk. I slutningen af 1940'erne fik mejeriet ny ejer, **Alfred Rasmussen**, og han havde ikke held med at drive mejeriet. Albrechtsens svigersøn, Christian Thomsen på Ørnemosegård købte i 1952 en lastvogn og begyndte at køre sin og en del andre leverandørers mælk til "Hedelykke" i Hedehusene.

Luftfoto 1948-52.

Mejeriejer Alfred Rasmussen var i 1948 blevet revisorsuppleant for vandværket, men blev kort efter bedt om at effektuere en gammel generalforsamlingsbeslutning om at sætte vandmåler op på mejeriet. Da han protesterede,

angiveligt på grund af for ringe vandtryk, valgte bestyrelsen at se tiden an, og i 1949 besluttede man at tage mod Alfred Rasmussens tilbud om en årlig afgift. Måske tog man hensyn til, at mejeriet var i vanskeligheder.

Den 19. november 1950 var Alfred Rasmussen medstifter af Vindinge Andelsfryseri (Kærvej 8), blev kasserer i bestyrelsen og stod – mod fri boks - for renholdelse og

tilsyn med huset og de 64 bokse. Dette job overtog hans afløser, mejeriejer **Børge Olsen**, som også holdt opsyn med, om pakkerne i lynfryseren blev fjernet, som de skulle, senest kl. 9 dagen efter indlæggelsen. Ellers kunne de kun udleveres ved henvendelse til Børge Olsen mod et mindre vederlag.

I 1954, Vindinges ”annus horribilis” – rædselsår - da Mindstrupgård, Vesterhøjgård og Lysegård brændte, lukkede Vindinge Mejeri – en tidlig forløber for 1960ernes mange ned- og sammenlægninger af mejerier i Danmark.

9. Mejerigården efter 1900

Som tidligere nævnt overtog Valdemar Gramstrup Mejerigården omkring 1900, måske efter Henrik Pedersen, der da kun var ca. 52 år. Om driften i hans tid ved vi kun, at han i 1906 havde en 20-årig fodermester, en 21-årig karl og en 20-årig pige, som jo dengang både var konens medhjælp og var med ved malkningen og i høsten.

I marts 1908 overtog Mads Christian Hansen både gård og mejeri. Efter 1919, da mejeribestyrer Peter Jensen overtog mejeriet, kunne M.C. Hansen hellige sig arbejdet som gårdmand. Gårdens hartkort, som lå fast de følgende år, var på 7 tønder, 1 skæppe, 1 fjerdingkar og $\frac{3}{4}$ album. Den lerede muldjord strakte sig hovedsageligt mod vest og dyrkedes i ”en 9 marks vekseldrift”.

I de grundmurede avlsbygninger fra ca. 1906 med paptag holdtes omkring 1915 19 køer og 2 stk. ungvæg, ”dels af hollandsk, dels af rød dansk race”. Det var ret nyt at eksperimentere med hollandsk kvæg, som var større, mere højbenet og regelmæssigt bygget, end de røde danske køer, og gav også lidt mere mælk og kød. Det var grå- eller sortbroget som det jyske, som det ikke var til at skelne fra. I stalden stod 6 heste – og ”sidste år solgtes 365 fedesvin” – langt flere, end fra nogen af nabogårdene, takket være restprodukterne fra mejeriet. Vest for gården nævnes en stor, paptækket stakhjælm, selve det statelige stuehus ud mod Kærvej havde skifertag. Og så var her telefon, Mejerigården havde som flere andre gårde telefon fra Roskilde, ”Tlf. 217 over Roskilde Central”. Først i 1922 fik Vindinge sin egen central (Ved Kirken 11).

Ved folketællingen 1930 bestod husstanden af den 72-årige gårdejer og hans 20 år yngre kone Anna, en datter på 12 og en søn på 10 – altså jævnaldrende med Peter Jensens – en forkarl på 22 og to unge medhjælpere på 18 år.

I 1940 var Anna blevet enke og drev gården alene. Datteren var pige hjemme, og en bestyrer og en forkarl klarede bedriften.

Ved krigens slutning 1945 hed gårdejeren på Mejerigården **Høgsvig**, der som andre gårdejere takket være de gode priser under besættelsen fik råd til at indrette badeværelse og toilet,

I 1946 blev Mejerigården overtaget af den 33-årige **Karl Nielsen** fra Veddelev og gift med en vindingepige, Ida, datter af bagerparret Sofie og Sofus Jørgensen. Ved

overtagelsen var besætningen på 5 heste, 20 jerseykøer, 15 stk. ungvæg og 11 svin, men han fik den hurtigt banket op på 6 heste, 29 køer, 16 stk. ungvæg og 50 svin.

Farveluftfoto fra 1950erne (affotograferet efter foto, ejet af den daværende og sidste ejer af Mejerigården), Johannes Sørensen. Læg mærke til møddingen på den anden side af Mejeristræde.

Omkring 1950 fik Mejerigården sin sidste ejer, **Johannes Sørensen**.

Han stillede en grund (matr.nr. 60b) til rådighed for det nye andelsfrysehus, som indviedes den 26. maj 1951, og var ligesom den daværende mejeriejer, Alfred Rasmussen, med i den første bestyrelse. Fra 1954 til 60 var han formand for vandværksbestyrelsen og indtil kommunesammenlægningen 1970 medlem af sognerådet.

Ved den lejlighed blev der indført vejnavne for hele landet,

og strædet mellem Tingvej og Kærvej kunne kun komme til at hedde "Mejeristræde", selv om mejeriet var en saga blot.

Andelsfrysehuset ved Kærvej. I baggrunden til højre Vindingegård.

10. Mejerigårdens brand 1968

Den 7. maj 1968 opdagede Vindingegård-familien Jungfalks unge søn fra sit gavlvindue ind mod Mejerigården, at det brændte hos naboen. Han fik alarmeret

brandvæsenet, som fik hjælp til slukningen af en deling soldater på øvelse i byen. Situationen var truende. ”En overgang var der stor fare for de omliggende gårde”, skrev Roskilde Tidende dagen efter. ”Men ved en hurtig indsats fra brandvæsenet lykkedes det at redde dem”. Kriminalpolitiet mente, at branden var opstået i Mejerigårdens vognport. Hvor der lå en større stak halm. Fru Jungfalk mente, at branden kunne være forårsaget af uforsigtig omgang med tændstikker. Fra vognporten skulle ilden så være sprunget over til kostalden, og kort efter var alle udlængerne omspændt af flammer.

Stuehuset og en del af mejeribygningen blev reddet, men ikke uden dramatik. I en af bygningerne lå to store gasflasker, som truede med at eksplodere, inden det lykkedes brandfolkene at få dem ud. Taget på kostalden var delvist skredet ned, før det lykkedes to brandfolk og en politibetjent at trænge ind og befri gårdens store tyr og en tyrekalv, som havde opholdt sig derinde et par timer under branden. Vandet fra slukningsarbejdet havde åbenbart forhindret de to dyr i at blive forbrændt. Køerne og ungkreaturerne var lykkeligvis på græs på markerne vest for byen.

”Et øjeblik efter kunne man se betjenten komme ud i en vældig fart med den store tyr og den lille kalv i hælene”, skrev avisen. Kalven blev hurtigt indfanget, men tyren var blevet vild og gal og løb ud i byen, hvor en af Falck-Zonens folk måtte skyde den.

Det meste af mejeriet og avlsbygningerne henlå som ruiner, mens stuehuset kunne lejes ud til beboelse. På det tidspunkt vidste man, at omfartsvejen til Greve ville afskære en del af sognet, bl.a. en del af Mejerigårdens jord, og som konsekvens heraf blev Mejerigården opgivet, og driften af markerne henlagt til en ny, trelænget lille gård med stort stuehus (1969) til Johannes Sørensen – på den matrikel, 15d, som Henrik Pedersen havde erhvervet i 1872. Gården sluttede sig til rækken af kvægløse vindingegårde, uden plads til kreaturer, men med plads til maskinerne.

Gadekæret foran det gamle mejeri 1991.

*Mejerigården, Mejeristræde
4, 1995.*

*Til højre Mejeristræde 4B, opført
allerede 1979.*

*Til venstre rækkehusene
Mejeristræde 4A og 6, opført
2007.*

*Gadekæret foran Kærvej
8A og 8B og Mejeristræde
6, opført 2007.*

Dec. 2017.

Helge Land Hansen